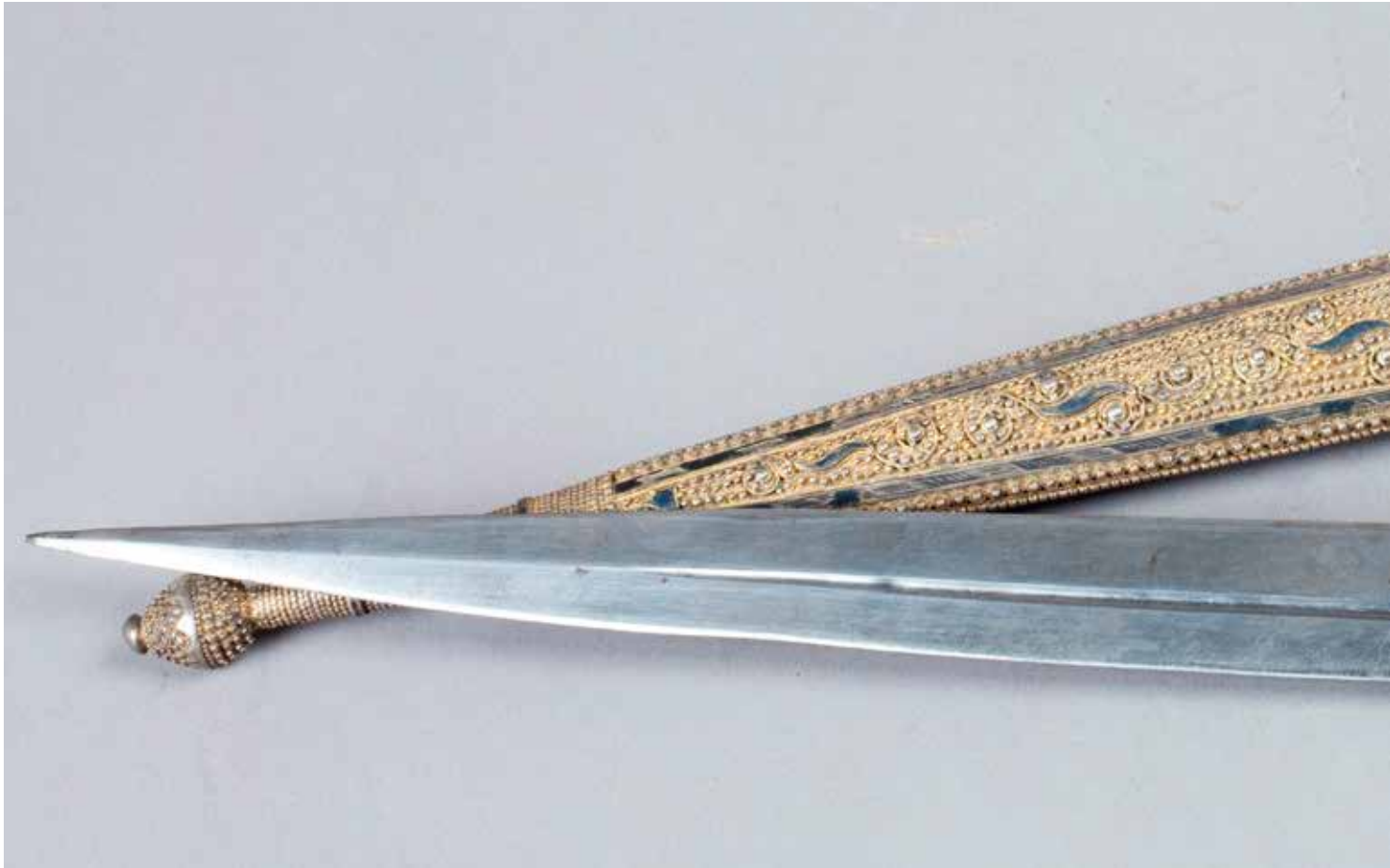

Prof. Dr.Arif MUSTAFAYEV,
Tarih Bilimci

AZERBAJYCAN'DA GELENEKSEL SİLAH ÜRETİMİ

Kınlı kılıç. XIX. yy. Azerbaycan Milli Tarih Müzesi

Arkeolojik kazılara göre, Erken Tunç Çağından itibaren eski metal işleme ustaları bakır cevherinin karışık eritme teknolojisine sahipti ve sonuçta, yumuşak bakırla kıyasladıkta yeni ve daha güçlü metaller – bronz ve pirinç elde ettiler. Karışık eritme teknolojisinin zamanla gelişmesi sırasında geleneksel metal ürünlerin bir dizi yeni tipolojik türlerinin yanı sıra, bronz hançerler, kılıç, balta, savaş yabaları, mızrak ve ok uçları gibi soğuk silah çeşitleri de ortaya çıktı.

Tunç Çağı sonlarına doğru demirin ortaya çıkması sosyo-ekonomik gelişme için güçlü itici bir güç oldu, sonuçta bu, üretici gücün gelişmesinde, verimlilik artışında önemli faktör olarak endüstriyel alanda ciddi değişikliklere neden olmuştur.

Daha sonra, **antik dönem ve Erken Ortaçağ'da demir metalürjisinin gelişimi, özellikle temiz çelik elde etme teknolojisinin benimsenmesi, silah üretimini serbest zanaata dönüştürerek silah üretiminin ge-**

lişmesini büyük ölçüde teşvik etti.

Öncelikle metal ürünlerin üretimi olmak üzere geleneksel metal işleme zanaatındaki teknik ilerleme sadece silahların tipolojik çeşitlerinin büyümesine değil, aynı zamanda onun etkinliğinin de artmasına etkili oldu. Demirin elde edilmesinin ardından üretici güçlerin hızla gelişmesi ve özel mülkiyetin ortaya çıkması, doğal olarak kabileler arası çatışmalara ve fetih savaşlarına yol açtı. Ortaya çıkan bu huzursuzluk, kentsel ve kırsal yerleşim birimlerinin güvenilir şekilde korunmasını sağlamayı gerektirmekteydi. Daha sonra, feodalizm döneminde iç savaşlar, sonrasında ise büyük devletlerin yağmacı askeri seferleri olağan hale geldi. Tüm bunlar askeri alanların gelişmesini ve böylece silah ve mühimmat üretiminin artımını kaçınılmaz kıldı.

Yüzyıllar boyunca Mil-Mugan ovasının, fatihlerin dikkatini çeken bölgelere ait olduğunu ve sık sık savaş sahnesine dönüştüğünü hatırlatmakta yarar

vardır. Bunun sonucunda, bu yerlerde yapılan arkeolojik kazılar sırasında ortaya çıkarılan maddi kültür örnekleri arasında silah ve mühimmat diğer ev eşyalarına göre üstünlük teşkil ediyor. Bu özellik, İslam öncesi döneme ait mezarlar için karakteristiktir.

Ateşli silahların ortaya çıkmasından önce ve daha sonra, beylerbeyliği ve hatta Hanlıklar döneminde Azerbaycan silahlı kuvvetleri **kılıç, hançer, mızrak, balta, savaş baltaları, savaş yabaları, topuz, yay ve ok gibi** soğuk silahlar türleri ile silahlanmaktaydı. Savaşta korunmak için **kalkan, miğfer, dirseklilikler kullanıyordu.** Uzak seferlere çıktıklarında askerler yanlarında su kabı – “metret” götürüyordu. Böylece, Azerbaycan’da geleneksel silah çeşitliliği neredeyse modern zamanlara kadar gelmiştir. Söz konusu silahların bir kısmına yerel adların, diğerlerine ise ağırlıklı olarak Arap ve Fars adlarının verilmesi dikkat çekicidir. Örneğin, yakın dövüşte kullanılan kılıç ve hançer gibi kesici silahlara çoğunlukla yerel adlar

verilmekteydi. Bazen alıntı kelimeler, farklı tipolojik silah çeşitlerini belirtmek için eş anlamlı olarak kullanılıyordu. Örneğin, “gaddare” adlanan iki yanı keskin doğrudan düz bıçaklı kılıçtan farklı olarak bir tarafı keskin olan eğri iki şekilde – “yatağan” veya “kama” adlandırılıyordu. Bununla birlikte, aynı zamanda “Zülfıkar” veya Farsça “şaşır” adlanan Arapça kelime olan “gaddare” her iki tarafı keskin olan uzun ve ağır kılıç türü demektir. Aynı terminolojik çeşitliliğe, kılıç ve hançerlerin “destek”, “kabza” denilen **sapının** belirlenmesinde rastlanmaktadır.

Hançer – düz ve her iki tarafı keskin olan soğuk silah türü öncelikle savunma amaçlı olmuş, ancak gerektiğinde saldırı aracı olarak da kullanılmıştır. Kör bronz hançerlerden farklı olarak, daha sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan çelik bıçaklı hançerler savaşta daha üstün etkinliğe sahipti. Çoğu zaman, hançerin her iki keskin tarafının yüzeyinde merkezi eksen boyunca oluklar yapılıyordu.

Zamanla hançerlerin boyutları da değişti. Örneğin,

Çakmaklı tabanca. XIX. yy. Azərbaycan Milli Tarih Müzesi

Çakmaklı silah kilidi. XIX. yy. Azərbaycan Milli Tarih Müzesi

"Zubin" mızrağı. XVIII. yy. Azerbaycan Milli Tarih Müzesi

"kama", "kamaltı", "behbut", "deşne", "danbır" vs. adlanan kısa hançerlerin farklı türleri vardı ve onlar çoğu zaman kendi amacının dışında kesici alet – bıçak olarak kullanılıyordu. Bir kural olarak, bu hançerleri kılıfında kuşakta veya kemerde taşıyorlardı. Bu kılıflar, tıpkı kılıç kılıfları gibi çoğu zaman zengin şekilde çeşitli desenlerle süsleniyordu. Örneğin, ucunda yuvarlak düğme olan kılıflar

genelde geometrik veya çiçek desenleri, bazen de, "durçek" denilen noktalı desenle süsleniyordu. Kılıf ve hançer kılıfındaki desenler, dekoratif açıdan silah sahibinin kostümüne uygun olarak tasarlanıyordu.

Geleneksel silahların çeşitli türlerinin çok alternatifli adları onların menşe farklılığından kaynaklanıyor. Örneğin, en eski saplama silahlarından biri olan **mızrak**,

"Zubin" mızrağı. Fragment

“Şemşir” kılıç. Fragment

“Şemşir” kılıç. XVIII. yy. Azərbaycan Milli Tarih Müzesi

bölgede üç adla – “cida” (yerli), “nize” (Farsça) ve “mızrak” (Arapça) bilinmekteydi. Bu, Azerbaycan’da “amud” olarak bilinen, Araplar ve Doğu’nun diğer halkları arasında yaygın olan çelik başlıklı “topuza” da aittir. Azerbaycan’a bu silah tipini Arapların getirmiş olduğu görünebilir, **ancak tarihi belgeler, topuzun Güney Kafkasya’da Arap istilasından çok önce bilindiğini kanıtlamaktadır. Topuzun gelişmiş şekli olan altı köşeli topuzun VII yüzyıldan çok önce, yani Arapların gelişine kadar Azerbaycan’da geniş şekilde kullanıldığı bir gerçektir.**

En eski silah türlerinden olan **balta** Azerbaycan’ın her yerinde yaygındı. Azerbaycan’da yapılan arkeolojik kazılar sırasında çeşitli bronz baltalar ve onların dökümü yapıldığı taş kalıplar ortaya çıkarılmıştır. Gündelik yaşamda demirin ortaya çıkmasından sonra savaş baltaları çoğunlukla çelikten üretilmeye ve “teberzin”, yani nacak adlandırılmaya başladı. Şekil ve yapı olarak baltalar iki

çeşitti: bir ve iki bıçaklı.

Birçok diğer bölgelerde olduğu gibi, Azerbaycan’da uçları taş, bronz veya demirden (çelik) olan “ok” veya “tir” adlanan **oklar** geniş biçimde yaygınlaşmıştı. Uçları çakmaktaşıdan yapılan okların erken çeşitlerine daha Orta Taş Çağında rastlandığını belirtmek gerekiyor. Azerbaycan’da metalin elde edilmesinden sonra okların uçları bronzdan, daha sonra ise çelikten yapılmaya başladı. Bir kural olarak, eskiden oklar, “ok kabı”, “okdan”, “tirkeş” veya “sadak” adlandırılan özel deri veya ahşap çantalarda muhafaza ediliyordu. Genellikle onlar savaşçının veya avcının omuzlarından asılıyordu.

Azerbaycan’da geleneksel silah üretiminin ayrılmaz bileşeni “zırh” yapımıydı. Azerbaycan’da, savaşçıların kendini savaşta koruma aracının özel ustaları vardı. Han cephaneliklerinde zırh üretimi için özel atölyeler – “zırhane” mevcuttu.

Kişisel koruma araçları arasında **kalkan** önemli yere

sahipti. Savaşçıların kılıç, mızrak, topuz darbesinden korunduğu dikdörtgen ve yuvarlak demir kalkanların örnekleri günümüze kadar gelmiştir.

Miğfere gelince, onlar en eski tarihe sahiptir ve bir kural olarak savaşta komutan ve üst düzey subaylar tarafından kullanılıyordu. Miğferden farklı olarak, **örme zırh** – “cevşen” askeri teçhizatın çok daha demokratik bir unsuru idi.

Yukarıda belirtilenlerden, Azerbaycan’da, spesifik teknolojiye sahip olan geleneksel soğuk silah üretimi ayrı bir zanaat alanını oluşturduğu ve ağırlıklı olarak askeri konularla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan, feodal çatışmaların yaşandığı bir ortamda sadece profesyonel silah üretimcileri yorulmadan çalışmıyor, aynı zamanda, genellikle iş ve ev aletleri üreten demirciler de askeri teçhizat imalatına “yöneldiler”.

Geç Ortaçağ’da, özellikle XVIII yüzyılda ateşli silahların yayılmasıyla, geleneksel soğuk silah ve koruma araç-

ları pratik önemini kaybederek zamanla kullanımdan çıkmaya başladı.

Kaynakça

1. Кашкай М. А., Селимханов И. Р. Из истории древней металлургии Кавказа. Б., 1973.
2. İbrahimov F. Azərbaycanın orta əsr şəhərlərində metalşləmə sənəti. B., 1988, s.47, 49
3. Якобсон А. Л. Археологические исследования на городище Оренкала в 1965 г. // ТАЭ МИА СССР, М.- Л., 1965 с 18.
4. Aslanov Q. Azərbaycanın tunc təbərzin baltaları. B., 1992.